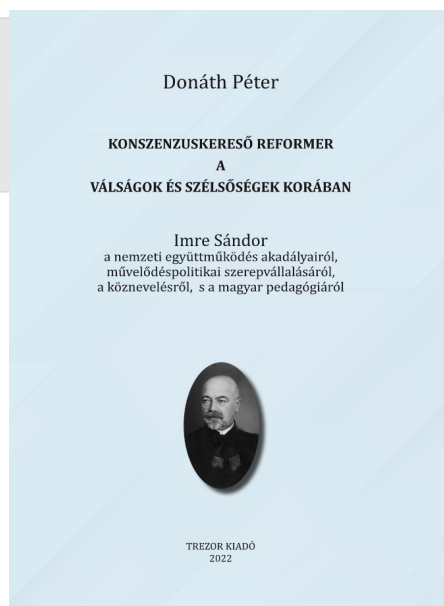

„Ment-e a magyar világ elébb?”

Fizel Natasa*

DOI: 10.21549/NTNY.40.2023.1.5

Donáth Péter (2022). *Konszenzusereső reformer a válságok és szélsőségek korában. Imre Sándor a nemzeti együttműködés akadályairól, művelődéspolitikai szerepvállalásáról, a köznevelésről, a magyar pedagógiáról.* Trezor Kiadó. <https://mek.oszk.hu/23400/23444/>

Donáth Péter könyveiről nem először írok recenziót. Legutóbb a 2020-ban napvilágot látott *Pedagógusok az 1918-1919. évi politikai forgószélben* című könyvét mutattam be. Habár ennek a cikknek nyilvánvalóan nem az a könyv az apropója, mégis fontos megemlítenem, hogy a majd 600 oldalas mű logikus felépítésével, közérthető stílusával, de mindenekelőtt a kutatás monumentalitásával emelkedett ki a téma szakirodalmából.

Amikor 2022 őszén megjelent a szerző Imre Sándorról készített monográfiája, korábbi könyveihez hasonlóan szintén a Trezor Kiadó jóvoltából, az első gondolatom az volt, hogy hogyan képes egy kutató mindössze

két év leforgása alatt egy ilyen mélységű munka elkészítésére, és a kutatási eredmények összegyűjtése mellett egy újabb nagy terjedelmű mű megírására? Ez a kérdés csak erősödött bennem, amikor a könyvtárból kilépve kézbe fogtam a művet, ami nem csak terjedelmére, de még súlyára nézve is impozáns, 580 oldalával, A4-es méretével több, mint két kilót nyom. (A könyv digitális formában is elérhető az MTA Könyvtárban.)

Persze mielőtt bármely olvasó azt hinné, hogy ez a könyv két év alatt a semmiből készült el, biztosítanom kell arról, hogy ez természetesen közel sincs így. Donáth Péter az MTA doktora, az ELTE Tanító- és Óvóképző Kar Professor Emeritusa fél évszázados történész kutatói pályát, megkerülhetetlen művek sorát tudhatja maga mögött, és több évtizede foglalkozik a 20. század pedagógusképzésének történetével, azon belül is legtöbb munkája a század első évtizedeire fókuszál. 2020-ban – a szerző korábbi munkásságából szinte organikus fakadóan – fordult figyelme kifejezetten Imre Sándor, „*a nemzetnevelés-elmélet atyja*” felé, és a könyv megjelenéséig kilenc tanulmányt (Donáth, 2020; 2021a-b; 2022a-f) publikált Imre munkásságának különböző aspektusairól, amelyek később a könyvbe is beépítésre kerültek. Ezek a tanulmányok mind nagyon fontos adalékokkal szolgálnak Imre politikai és szakmai életútjának részletes megismeréséhez.

Imre Sándor (1877–1945) neveléstudós, művelődéspolitikus személyével, munkásságával, és mindenekelőtt pedagógiájával természetesen korábban már több szerző is foglalkozott. 1959-ben és 1969-ben Heksch Ágnes írt Imre neveléselméleti tevékenységéről és művelődéspolitikai elképzeléseiről. Pedagógiájáról szakmai elemzést – ideológiai átitatottság nélkül – először 1995-ben, Imre újra kiadott *Neveléstanában* (az első kiadás 1928-ban jelent meg) Pukánszky Béla tollából olvashattunk. A szakirodalmat vizsgálva kirajzolódik, hogy az 1995-ös újra kiadás, és Pukánszky tanulmánya beindította az Imre Sándor iránti kutatói érdeklődést, amelyet

* Intézetvezető, Szegedi Tudományegyetem Juhász Gyula Pedagógusképző Kar Alkalmazott Pedagógiai Intézet, fizel.natasa@szte.hu

több publikáció is igazol (Deák, 1996; Faludi, 1996; Tóth, 1998; Ronkoviczné, 1999, 2002). A közelmúltban Donáth Péter már említett tanulmányai adtak újabb lendületet az Imre-kutatásoknak, valamint a 2021-ben megjelent Imre Sándor Emlékkötet is mindenképpen említést érdemel (Gombos, 2021). Azért vettem sorra mindezeket a munkákat, mert ezek sorozata vezetett végül Donáth Péter nagyszabású monográfiájához Imre Sándor életéről és munkásságáról. Méltó elődök után, méltó befejezés, mondhatnók, de ez a könyv nem befejezés, sokkal inkább mind a szerző, mind mások számára újabb kutatási utak kezdete lesz.

Donáth Péter írásainak egyik elévülhetetlen érdeme, hogy képes egy már sokak által vizsgált életutat, Imre különböző közéleti és szakmai szerepvállalásait egyetlen logikai ívre fektetni, és egy teljesen új szemlélettel, megközelítéssel hozzáfogni ennek a kifejezetten hullámzó, személyes és szakmai életében is vargabetűkkel tarkított életútnak a teljeskörű feltárásához. Mert habár az előszóban Donáth arra utal, hogy a következő majd 600 oldalon Imre művelődéspolitikájának alakulását követhetjük majd nyomon, Imrét a „*konszenzuális oktatáspolitikai fáradhatatlan sürgetője*”-ként, „*a közoktatás, közszolgálat pártpolitikai és felekezeti semlegességének, az egyetemi autonómia meggyőződéses híve*”-ként „*társadalmi hídépítő*”-ként jellemzi. Ezen tulajdonságok, gondolatok, elvek mögött személyes tulajdonságok, egy gerinces jellem rajzolódik ki. Imre karrierútja, döntései, vállalt szerepei, elvei mind-mind visszavezethetőek saját és családja értékrendjére. Egy ilyen jellemnek minden korban nehéz boldogulni, szerencsétlenségére (és talán a miénkre is) Imre Sándor életének 68 esztendeje különösen hullámzó volt. A világháborús veszteségek, a trianoni döntés, a nagyhatalmi játszmák, az átalakuló, nemzetiségi és felekezeti tekintetben is homogenizálódó társadalom, a felsőoktatás viharos évei mind hatással voltak a protestáns professzor személyes és szakmai életére egyaránt. A korszellem nem kedvezett az elvek embereinek. Véleményem szerint a szerző is erre a tényre akarja felhívni a figyelmet a könyv mottójául választott Imre idézettel: „*mindent elkövettem, hogy ne a tolaakodó nagyszájúak és üres politikai törtetőök, hanem csendes és értelmes nevelő lelkű emberek jussanak vezető állásokba*” (8. o.). Imre Sándor saját belső meggyőződéshez igazította véleményét, döntéseit, amelyeknek alfája és ómegája minden korszakban, minden társadalmi és politikai környezetben a magyar iskola szolgálata volt. Nem meglepő, hogy ez a hozzáállása gyakran ütközött mások érdekeibe, és akadályozta a politikai kinevezettek érvényesülését. Így gyakran útban volt.

Kortársai „mimóza érzékenységűnek” tartották. Ez valóban jellemző minden olyan emberre, aki hisz abban, hogy ha a munkáját legjobb tudása szerint, elhivatottan és elkötelezetten végzi, mindig a jót, az igazságot keresi, akkor ezért megbecsülik majd, de azután – gyakran a maga kárán – szembesül az igazságtalansággal, a gátalansággal.

Imre gondolatait írásai, levelezése, feljegyzései alapján, már a 20. század első évtizedétől kezdődően nyomon követhetjük. A könyv 15 fejezetének elolvasása során megismerhetjük művelődéspolitikai nézeteinek kialakulását, 1910-es évek oktatási rendszeréről kialakított nézeteit, bepillantást nyerhetünk a VKM-ben – ekkor még külső munkatársként – eltöltött éveibe 1914 és 1918 között, majd néhány hónapig tartó helyettes államtitkári tevékenységébe (1918 novembere és 1919 márciusa között). 1919 márciusától augusztusáig a Pedagógiumot vezette, majd 9 napig tartó ügyvezető miniszteri időszaka kerül bemutatásra. Ezt követően 1922 júniusáig adminisztratív államtitkárként tevékenykedett a VKM-ben, míg komoly támadások után 1924 májusáig kényszerszabadságolták. A következő fejezetben a konszenzuskereséses politika akadályairól olvashatjuk el Donáth Péter jóvoltából Imre gondolatait, majd a nemzetnevelésről fontosságáról vallott elképzeléseit követhetjük nyomon. Végül az idősödő Imre egyetemi professzori és az Országos Köznevelés Tanácsban vállalt tevékenységét ismerhetjük meg.

Donáth Péter jelen művével felbecsülhetetlenül sokat tett Imre Sándor életművének még szélesebb körben való megismertetéséért, valamint nagyon sokat segített a jelenlegi és jövőbeli kutatók nemzedékeinek, akik

Imre életművét, a huszadik század első felének művelődéspolitikai viszonyait, „politikai forgószeleit” kutatják. Primer forrásokon alapuló munkája, és a számos izgalmas idézet – ami számomra mindig időgépként is működik –, valamint az aprólékosan feldolgozott események, mélyfúrások hiánypótlóak és rendkívül értékesek.

A fentiek mellett számomra a könyv áttanulmányozása során mégis a legizgalmasabb és a mai korra vonatkozóan a legrelevánsabb azoknak a kérdéseknek a felvetése, amelyeket Donáth könyve 9–10. oldalán fogalmazott meg. Például: *„A megtisztelő professzori állásra esélyes jelöltnek meg kell ragadnia a lehetőséget, bárhonnán támadjon is az? Vagy szakmai-etikai megfontolásból ki kell tartania a professzionális, tudományos, akadémiai kiválasztási követelmények, s az egyetemi autonómia eszméje, a fair play szabályai mellett akkor is, ha ebből számára – átmenetileg, vagy végleg – eleshet e pozíció megszerzésének esélye?”*

Azt hiszem ezekre a kérdésekre a tudományos élet szereplőiként mindannyiunknak van válaszunk. Ahogy Imre Sándornak is volt. Tiszta erkölcsű, elvek mentén gondolkodó emberként, tanárként, politikusként, „nyakas kálvinista” -ként. Akkor is kitartott ezek mellett, amikor véleménye személyes boldogulásának is ártott. Folyamatos önvizsgálatot tartott, önkritikát gyakorolt – ahogyan azt több forrásban is olvashatjuk –, de ahogy a közhely is tartja, aki önmagával harcol, az akkor is veszít, ha nyer.

Imre Sándor életútján végigtekintve, és mai korunkban körbe tekintve pedig a kérdés csak költői lehet: „Ment-e a magyar világ elébb?”

Irodalom

1. Deák, G. (1996). Imre Sándor helye a magyar pedagógiai irodalomban. *Magyar Pedagógia*, 96(3), 271–288.
2. Donáth, P. (2020). Imre Sándor a köztisztviselői munka párt- és felekezeti elfogultságtól való mentességének szükségességéről s az egyetemi autonómiáról 1924-ben. *Iskolakultúra*, 30(8), 97–116.
3. Donáth, P. (2021a). Imre Sándor a háború, a pedagógia és az iskola kapcsolatáról 1914–1918-ban. In Sallay, G. P., Török, R. & Závodi, Sz. (Eds.), *Háborús hétköznapok V. (46–64)*. HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum.
4. Donáth, P. (2021b). Imre Sándor művelődéspolitikai nézeteinek formálódása, minisztériumi szerepvállalásának motívumai, körülményei 1909–1918. In Gombos N. (Ed.), *Imre Sándor- emlékkötet: Tanulmányok a nemzetnevelő pedagógus, művelődéspolitikus halálának 75. évfordulójára. (27–86)*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
5. Donáth, P. (2022a). Adalékok a 105 éve létrehozott harmadik pedagógia professzori állás betöltésének történetéhez Kornis Gyula, Fináczy Ernő, Schneller István, Alexander Bernát játszmája Imre Sándor és Weszely Ödön pozsonyi pályázatának elbírálása során. *Iskolakultúra*, 32(4), 70–93. <https://doi.org/10.14232/ISKKULT.2022.4.70>
6. Donáth, P. (2022b). Imre Sándor alelnöksége az Országos Közoktatási Tanácsban. I. Kétségek – szolgálat – program 1943-ban. *Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció*, 10(2), 51–70. <https://doi.org/10.21549/NTNY.37.2022.2.4>
7. Donáth, P. (2022c). Imre Sándor alelnöksége az Országos Közoktatási Tanácsban II. Navigare necesse est – lapok az OKT 1943–1944. évi dokumentumaiból. *Neveléstudomány: Oktatás – Kutatás – Innováció*, 10(3), 78–97. <https://doi.org/10.21549/NTNY.38.2022.3.5>
8. Donáth, P. (2022d). Imre Sándor feljegyzései „ügyvivő” miniszterségének napjairól (1919. augusztus 7–15.): Emlékei, értékelése az „ügyvivő” Friedrich-kormány magalakulásáról, működéséről. Első rész. *Polymatheia*, 19(1–2), 24–62. <https://doi.org/10.51455/Polymatheia.2022.3-4.02>
9. Donáth, P. (2022e). Imre Sándor levélváltása Kemény Gáborral a II. zsidótörvényről és a pedagógia, a pedagógusok, az egyetemek feladatairól s hallgatóiról 1939–1944-ben. *Új Pedagógiai Szemle*, 72(5–6), 105–114.
10. Donáth, P. (2022f). Imre Sándor memoárja az 1918–1919. évi forradalmakat követő felelősségre vonásokról: Benedek Marcell, Dénes Lajos, Somogyi Béla és Czákó Ambró ügyéről. *Múltunk*, 67(3), 74–110.
11. Faludi, Sz. (1996). Kolozsvári-szegedi hagyományok. Imre Sándor neveléstana és a nemzetnevelés koncepciója. *Magyar Pedagógia*, 96(3), 289–297.
12. Gombos, N. (2021). *Imre Sándor- emlékkötet*. Károli Gáspár Református Egyetem – L'Harmattan Kiadó.
13. Heksch, Á. (1959). *Imre Sándor nevelésméleti tevékenysége 1919-ig*. Tankönyvkiadó.
14. Heksch, Á. (1969). *Imre Sándor művelődéspolitikai rendszere*. Tankönyvkiadó.
15. Imre, S. (1995). *Neveléstan. Bevezetés az iskolai nevelés munkájába*. OPKM.
16. Pukánszky, B. (1995). Imre Sándor neveléstana. In Imre, S. *Neveléstan. Bevezetés az iskolai nevelés munkájába*. OPKM.
17. Ronkoviczné Faragó, E. (1999). *A pedagógia alapkérdései Imre Sándor munkásságában*. Comenius Bt.
18. Ronkoviczné Faragó, E. (2002). Imre Sándor nézetei a reformpedagógiáról. In Németh András (ed.), *Reformpedagógiatörténeti tanulmányok: európai kölcsönhatások, nemzeti sajátosságok. (92–100)* Osiris Kiadó.
19. Tóth, G. (1998). Imre Sándor és a paedagogium. *Magyar Pedagógia*, 98(2), 99–122.